

öppenhet, Gud eller människa. Genom SCT löper i stället det lutherskt grundade ”och”, ett uttryck för att dessa begreppspår inte kan ses som ett nollsummespel. Detta förhållningssätt blir särskilt kraftfullt inom antropologin. Gud skapar och verkar även där det inte finns kristen tro.

I första delen presenteras Løgstrup, Prenter och Wingren av Niels Henrik Gregersen, Christine Svith-Værgje Pøder och Bengt Kristensson Uggla. Dessa tre essäer tjänar som en utmärkt ingång i resten av volymen. Läsaren får en god förståelse av hur Løgstrup, Prenter och Wingren relaterar till sitt eget filosofiska och teologiska sammanhang, både nationellt och internationellt och inte minst hur de relaterar till varandra. Detta fördjupas i del två, där receptionen inom SCT av Martin Luther och N.F.S. Grundtvig utreds på djupet av Jorgenson och Allchin.

I del tre belyses samtida utmaningar i sju olika artiklar. Här möter de mer forskningsfrågeorienterade ansatserna de tre ”gubbarna”. De mycket kompetenta forskarna (Jensen, Wolf, Søtoft, Gerle, Hammer Præstholm, Skard Dokka och Wirén) relaterar SCT till olika aktuella ämnen, som mänskliga rättigheter eller religionsteologi. Här lägger jag efter ett tag antologin åt sidan och funderar över hur väl det fungerar. Det finns en risk att dessa bidrag inte får det genomslag de förtjänar, vare sig i antologin som flyttar fokus från att låta SCT vara en utgångspunkt, eller i sina respektive diskurser, som nog lätt förbiser en antologi som utgår från tre namngivna skandinaviska teologer.

När jag återupptar läsningen blir jag dock rikligen belönad. Här har man verkligen sparat det bästa till sist. Förutom en spännande översikt över SCT i amerikansk kontext så bjuder den avslutande fjärde delen på två fascinerande artiklar av Jan-Olav Henriksen om ”The Economic Trinity and Creation” och Trygve Wylle om ”The Discovery of the Secular-Religious Other in the Scandinavian Creation Theology”. Här blir SCT och dess företrädare en verklig resurs i formulerandet av en skapelseteologi för 2017 års reformationsjubileumsfirande, pluralistiska, polariserade och sekulära värld. Jag bjuder på två smakprov: ”this theology is developed in order to adress and overcome

world-negating trends that still exists in Western theology. [...] It thus considers common human conditions to be a *positive* resource for relating to God...” (s. 229, 238, Henriksen) och ”Scandinavian creation theology takes the position of the secular-religious Other. [...] it is not a problem to be both secular and religious. It is more or less the content of faith” (s. 264, Wylle).

Sammanfattningsvis är detta en bok som är långt mer utmanande och spännande än den förefaller vid den första anblicken. Den hade absolut förtjänat ett bättre omslag och framför allt skulle den behöva göras tillgänglig också på de skandinaviska språken.

Eva-Lotta Grantén
Docent, Lund

Christer Hedin. *Kristendomens historia i Sverige*. Farsta: Molin & Sorgenfrei förlag. 2017. 318 s.

Den kända radiorösten, religionshistorikern, docenten i livsåskådningsvetenskap Christer Hedin presenterar i *Kristendomens historia i Sverige* en flyhänt och tankeväckande översikt över kristendomens historia i landet. Som titeln antyder är det en idéhistorisk framställning av kristendomen som idébärande och dess samspel med politik och kulturliv inom ett geografiskt område. Boken har en kronologisk uppläggning med fyra huvuddelar: Medeltidens nationsbygge, Reformation och renlärighet, Frihet och splittring samt Mångfald och sekularisering. Den första delen börjar på 800-talet med Ansgar, den andra på 1500-talet med Gustav Vasa och den tredje på 1700-talet med Andreas Knös och Carl von Linné. Den fjärde och sista delen inleds kring 1900 med Anton Niklas Sundbergs död. Hedin har på ett fruktbart sätt fogat in citat ur källtexter i framställningen. På grund av materialläget blir andelen tänkare och idéproducenter födda inom det som i dag är Sverige allt högre under bokens gång. I de båda första delarna är det ofta fråga om gemensamma romersk-katolska alternativt reformatoriska föreställningar och deras påverkan i just detta geografiska område.

Hedins huvudtema är att (1) se kristendomen som något som används av världsliga makthavare för att uppnå sina syften och (2) som något som präglat människors liv i Sverige. Det första temat är tydligast i de två första delarna medan det andra temat märks mest i de två senare. I fråga om förhållandet mellan svenskarna och den kristna tron menar Hedin att den lilla grupp som i dag identifierar sig som kristna (den han kallar en kristen elit) kompletteras av en större grupp av "vardagskristna" som "uppskattar kyrkan och ansluter sig till allmänna kristna tankar, men sällan besöker gudstjänster". Den historiska genomgång han gör syftar till att förklara hur det blivit så.

Hedins syfte är att låta historien förklara ett Sverige i dag där han menar att mycket av fromheten ligger under ytan och som av utomstående ses som religionslöst. Syftet påverkar givetvis författarens urval. Den svenska kyrkans rätt unika sockensjälvsstyrelse lyfts inte fram. Det leder till att kyrkan främst blir prästernas arena. Treståndsläran tre allomfattande stånd blir hos Hedin en hierarkisk struktur med mönster från de fyra riksdagsstånden. Beskrivet på det sättet försvinner den lilla dynamik som fanns i systemet där ingen kunde vara högst i samtliga tre stånden utan kungen var åhörare i läroståndet, prästen undersåte i det politiska ståndet och en husbonde eller änka som var undersåte och åhörare samtidigt var överordnad i hushållsståndet. De fylliga och intressanta delarna om 1800- och 1900-talen skildrar dynamiska och aktiva företrädare för väckelse och nykterhetsrörelser medan den svenska kyrkan framstår som reaktiv och passiv.

Jag hade gärna sett att författaren definierat centrala begrepp som Sverige, kyrka/kyrkan, nationen, kristendomen och de kristna. Ett exempel på problem relaterade till definition av Sverige är denna mening om den östra rikshalvan under medeltiden "Finland hörde till Sverige och det fanns en katolsk kyrka som stärkte gemenskapen mellan länderna".

Författarens rika material från ett långt liv som skribent och talare har gjort att nyare forskning inte alltid beaktats. Hedin benämner den romersk-katolska kyrkans reformer under 1500-talet med ett numera oftast bortstädat

"motreformation". Den kortkorta passagen om det Hedin kallar folkkyrklighet hade mått bra av nyare forskning om de olika folkkyrko-tankarna så att Eklunds och Billings förståelser hade kunnat skiljas åt. Om ny forskning om Diakonistyrelsen och unglyrkorörelsen tagits med hade avsnitten om dem varit mer relevanta.

Från 800-talet fram till 2017 är en lång tidsperiod. När man skildrar så många års historia blir det lätt en del konstigheter. Hedin påstår (s. 87) att nattvard i hemmet ersatte de sjukas smörjelse som dödsförberedelse och att sockenbud var något som kom med reformationen. Sockenbud är äldre än så och var reglerat i landskapslagarna. Hedin talar om den efterreformatoriska svenska kyrkan som luthersk. I äldre tid var det vanligare att benämna kyrkan som evangelisk och under de senaste 150 åren evangelisk(t)-luthersk. Om man ska skildra det idéhistoriska innehållet vore kanske evangelisk melanchthonsk mer adekvat. Hedin skiljer inte på Luthers teologiska tankar och den lutherska teologin. Särskilt tydligt blir det i Hedins beskrivning av lagens bruk. Han skildrar Luthers teologi utifrån 1900-talsforskningen som visar att Luther menade att lagen har två bruk (s. 123). Hedin nämner inte alls den lutherska (melanchthonska) traditionen som präglade den svenska kyrkan där lagen sägs ha tre bruk. Jag känner heller inte igen mig i Hedins beskrivning av konfirmationens återkomst som han presenterar som en del av 1686 års kyrkolag (s. 116). I den lagen har jag bara funnit att kyrkoherden var skyldig att förhöra de unga i kristendom och inhämta vittnesmål om deras leverne. Som jag förstått det kom den första formella ordningen för de ungas förberedelse för den första nattvardsgången i 1811 års handbok och benämningen konfirmation dök upp i 1917 års handbok.

Till skillnad från många andra översiktsverk lyckas författaren hålla en tydlig linje genom hela arbetet. Han driver tolkningen att det finns en särskild svensk kristendomsform präglad känslöbetonad fromhet med romersk-katolska rötter som levde kvar genom reformationen och sedan spädades på genom de synnerligen spridda andaktsböckerna av Arndt och Scriver med flera. Han menar att detta i dag tar sig uttryck i ett intresse för andliga

upplevelser ”inte sällan i förening med naturupplevelser”. Hedin visar också att pietismens sätt att beskriva de sant kristna kommit att slå rot i det svenska folket så att den som i dag säger sig vara kristen behöver försvara och beskriva sin tro på ett pietistiskt sätt för att ses som en riktigt kristen. Det tror jag han har rätt i.

*Cecilia Wejryd
Docent, Uppsala*

**Grete Jacobsen & Ninna Jørgensen (red.).
*Kvindernes renæssance og reformation. København: Museum Tusulanums forlag. 2017. 370 s.***

Endelig en bog om kvindernes rolle i renæssance og reformation i året 2017, som ellers synes viet alene til mændene og deres rolle i anledning af 500-året for Luthers begyndelse på den reformation, der skulle skabe store omvæltninger i Europa. Det er befriende at læse en bog, der fra flere vinkler belyser to europæiske bevægelsers betydning for kvinder og vice versa nord for alperne (med glimt syd for alperne), især i 1500-tallets og 1600-tallets Danmark-Norge, og som gør det så kompetent uden at blive totalt fagnørdet. Det er desuden dejligt for en gangs skyld i samme anledning at læse en bog, hvor antallet af kvindelige forfattere langt overgår de mandlige, idet kun to af de i alt 15 forfattere er mænd. Jeg er vant til den modsatte kønsfordeling i mit fag. Omvendt er det naturligtvis også beskæmmende, fordi kønsfordelingen blandt forfattere jo også vidner om, at alt for få mænd interesserer sig for kvinder og køn som forskningsområde.

Det skal fremhæves, at selvom bogen leverer et meget nyttigt og nødvendigt stykke kvindehistorie, så er bogens redaktører og forfattere sig meget bevidst, at de ikke bedriver kvindeforskning i 1970'ernes snævre forstand, men derimod kønsforskning og således også sætter mændene i kvindernes liv eller samtid i spil. Som Hanne Kolind Poulsen lettere tilspidset formulerer det i bogens sidste, og teoretiske, kapitel: ”Lidt firkantet kan man sige, at opdagelsen af Kvinden førte til opdagelsen af Manden – og begge kategorier nuanceredes”

(s. 362). Det skal tillige fremhæves, at forfatterne også er sig bevidst, at der er tale om et stykke gravearbejde, der endnu ikke er færdigt. Der er stadig mange ubesvarede spørgsmål, når det drejer sig om kvindernes plads og rolle i denne periode af Europas historie. Særligt prisværdigt er det, at denne bog ikke vil bidrage til at fortælle en offerhistorie, men tværtimod fremstiller kvinderne som kulturproducenter og kulturbærere i samspil og modspil med tidens mænd. Det drejer sig om kvinder fra samfundets top, der er såvel jordbesiddere som arbejdsgivere og for eksempel væversker, og om kvinder fra den så væsentlige fremvoksende middelklasse med blik ind i undervisningshistoriens betydning for kvinder i forskellige lag af samfundet.

Bogen falder i to dele, der følger en af historikere ellers forladt periodeinddeling i henholdsvis renæssance og reformation. Denne periodeinddeling holder ikke helt med vor nuværende viden om den kulturelle udvikling i Europa, hvor renæssance og reformation faktisk løber over i hinanden. Men redaktørerne har valgt at bibeholde den af to grunde: Først af den praktiske årsag, at flertallet af første dels artikler om kvinderne i renæssancen stammer fra renæssanceåret 2006; og de er alle svar på det provokerende spørgsmål, som kvindehistorikeren Joan Kelly stillede i 1977, om kvinder overhovedet havde en renæssance. Dernæst af den socio-politiske årsag, at den sekulære og kulturelle bevægelse, renæssancen, alene omfatter elitens kvinder og mænd, in casu kvinder og mænd fra Danmark-Norges adelsvælde, som efter reformationen i 1536 gjorde sig til en stadig mere eksklusiv klub af privilegerede. Reformationen er derimod en bred bevægelse, som forbinder kongen og middelklassen, og hvor der i kraft af ægteskabets opvurdering etableres nye alliancer mellem borgerskabets veluddannede døtre og de nu højtuddannede lutherske præster, så der i Danmark-Norge efterhånden opstår en decideret præstestand. Dette belyser redaktørerne kort i introduktionen, mens det desværre kun fragmentarisk løftes op i bogen som helhed.

Hele bogens første del om kvinderne i renæssancen er en benægtelse af Kellys spørgsmål, idet det demonstreres, at renæssancens adelige kvinder i ganske høj grad havde ind-